

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה

מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון כ"ה

פרשת צו | תשפ"ה

ואני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בראי הפרשה

עבודת הקרבנות אמנם איננה, ואנו מייחלים בכל יום ובכל שעה לחידוש עבודת בית המקדש במהרה בימינו. אכן לעת עתה חנן אותנו הבורא יתברך במתנה יקרה וחביבה לאין שיעור, הלא היא (הושע יד, ג): "וְגִשְׁלָמָה פָּרִים שְׁפִתֵינוּ".

באמצעות התפילה נוכל להתדבק בשכינה, לזכות לקרבת אלקים והתייחד עם קוננו לשעה של קורת רוח, כשם שזכינו ועוד נזכה בקרוב בעבודת הקרבנות בבית המקדש.

פרשת השבוע עוסקת בין השאר בקרבן המנחה, עליו נאמר (ו, י): "לֹא תִצְפֶה חֶמֶץ", ועל כך יש בנותן טעם להתחזק בענין הטעון חיזוק תמידי, הלא הוא ההקפדה על זמן התפילה וההתייבשות בזמן וברב עם לשעה יקרה זו של התייחדות עם הבורא, שלא להחמיץ את המועד חלילה.

מעשה מרעיש שתוכחת מוסר בצדו התפרסם בשנים האחרונות, כפי שסיפר רב בית כנסת מסוים בארצות הברית.

אחד המתפללים בבית הכנסת, הנמנה עם בני התורה שבקהילה והמחבב את המצוות עד לאחת ומקפיד על קלה כבחמורה, נתפס ברשת היצר בענין זה בלבד - הוא לעולם, אבל לעולם לא בא לתפילה בזמן. תמיד היה מאחר בדקות ספורות, ממנה להתעסף בטלית ולהניח תפילין ואף בחיפזון להצטרף לתפילת הציבור תוך ששפתיו ממלמלות ומנסות להדביק את קצב התפילה.

הדבר כאב לרב בית הכנסת, והוא פנה אליו לא אחת והפנה את תשומת לבו לגודל הענין ומעלת המתפלל עם הציבור מתחילת התפילה, תוך שהוא משבר את אוזנו בשכר הצפוי לו על כך בשמים ומאיך מרחיב בגנות רעה חולה זו.

אולם האיש, כמו נאטמו אוזניו משמוע וליבו מלקבל תוכחה, נותר בעמדתו העיקשת כי הוא אינו רואה בכך טעם לפגם. 'מה כבר קרה?' תהה בנימה של לזלזול באוזני הרב, 'וכי כמה דקות לכאן או לכאן יש בהן כדי להשפיע?'

לשווא התאמץ הרב לשכנע, להסביר כי לטובתו הדבר ולהטות את לבבו לטוב, אך דבריו נפלו על אוזניים ערלות.

ביום מן הימים נכח הרב להפתעתו לראות את המתפלל המדובר מתייצב בזמן, בדיוק בשעה היעודה להתחלת התפילה, כשהוא כבר עטוף בטלית ועטור בתפילין וכל כולו מוכן ומזומן לעבודת התפילה.

הרב הניח כי מדובר במקרה, שמא הווקא האיש לשהות באזור ממילא בשעה מוקדמת לצורך אחר, אולם יום המחרת הוכיח לו כי טעות בידו. גם למחרת נכח האיש, כמו שעון שוויצרי, ניצב דרוך במקומו ומוכן לתפילתו עוד בטרם הזמן.

פנה אליו הרב בעדינות ובמאור פנים, וביקש לדעת מאי גרם לתפנית החיובית.

'לפני כמה ימים' שיתף האיש באשר אירע לו, 'פרצה שריפה בבית המסחר שלי, ממנו פרנסתי ופרנסת אנשי ביתי'.

המשך בעמוד הבא

איסור הנאה במשמע (פסחים כא, ב), היינו לא תכוון להנאת עצמך, ודי בזה למשכיל על דבר חכמה (אגרא דכלה).

"אֵשׁ תָּמִיד תּוֹקֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּהּ" (ו, י).

במדרש: 'עַל כָּל פְּשָׁעִים תִּכָּסֶה אֲהַבְהָ' (משלי י, יב), דכתיב: אֵשׁ תָּמִיד תּוֹקֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּהּ, דכתיב (שיר השירים ה, ז): 'מִיָּם רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לְכַבֹּת'.

פירוש, שיש בכל לב איש ישראל נקודה טמונה בהתלהבות לה' שלא יוכל להיות נכבה. והגם כי לא תכבה הוא לאו. אבל הוא הבטחה גם כן. וכמו שכתבו חז"ל (עירובין סג, א) 'אף על פי שאש יורד משמים מצוה להביא מן ההדיוט'.

כמו כן בנפש האדם שצריך להיות תשוקת רשפי אש בלב בוטר לעבודת הבורא יתברך, ולחדש בכל יום זה ההתלהבות כמו שכתוב (ו, ה): 'וְצִבֵּר עָלֶיךָ הַפְּהִי'. כל עובד ה' נקרא 'כהן'. והתעוררות אהבה הנ"ל בליבות בני ישראל הוא העבודה שבלב זו תפלה, שבמקום קרבן. וכשיש זאת ההתלהבות, כל מחשבה זרה העולה על הלב נשרפת (שפת אמת).

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

"וְכָל מִנְחַת פֶּהוּן קָלִיל תְּהִיָּה לֹא תֵאָכֵל" (ה, טו).

יש לרמוז בדרך רמז ברמזי המצוה הזאת, קבלה בידינו מתלמידי הבעש"ט שהמתפלל לא ישים מגמתו לדבר הנחסר לפי ראות העין, רק בראותו שיש לבן ישראל איזה חסרון הן בגופו הן בממונו, מסתמא יש איזה חסרון ופגם ח"ו באם הבנים שלמעלה מקור נשמות ישראל, מזה נמשך חסרון לענפיה נשמות ישראל העמוסים מני בטן, ומכוון בתפלתו לתקן המקור והשורש וממילא יתקנו הענפים, המתפלל כזה בטוח שלא תחזור תפילתו ריקם כי אינו מכוון להנאת עצמו רק לצורך גבוה.

וזה מרומז בפסוק הזה, 'וְכָל מִנְחַת פֶּהוּן, כהן נקרא העובד האמיתי המייחד משהו לה' בלתי לה' לבדו... ואמר 'וְכָל מִנְחַת פֶּהוּן, היינו תפלת הכהן העובד ומתפלל באמת לשם האחדות, 'קָלִיל תְּהִיָּה - תהיה תפלתו לשם הכולל, היינו מחמת שיש חסרון בהכולל היינו השכינה הקדושה. ל'א תֵאָכֵל', היינו הנאה, כידוע ד"ל תאכל' לכולי עלמא גם

צהר לתיבה

הארט מושגים ומונחים בתפילה

מעמדות

חכמינו ז"ל מעלים את התהייה הבאה (משנה תענית ד, ב): "היאך קרבנו של אדם קרב, והוא אינו עומד על גביו?", ועל כך הם משיבים בהצגת התקנה הקדומה: "התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות, על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים של ליום ושל ישראלים. הגיע זמן המשמר לעלות, כהנים ולוים עולים לירושלם, וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית".

במשניות הבאות מפורט סדר המעמדות, קריאת התורה הייעודית לכל יום בימים אלה וכך גם החובה להתענות בחלק מהימים הללו, לצד ציון ימים מסוימים בהם אין נוהג מעמד.

נחלקו הדעות בגמרא (תענית כז, א) בנוגע להשתלשלות תקנה זו, כמה משמרות נתקנו במקור התקנה ומי הרחיב ופיתח אותן עד לכדי עשרים וארבעה משמרות בסופו של דבר.

לימים התקבל בקהילות מסוימות 'סדר מעמדות', הלא הוא סדר תפילות שנתקנו לימים אלו כנגד אותם מעמדות שהתקיימו בזמן שבת המקדש היה קיים, והסדר המדובר כלל פסוקים התואמים לתקנת המקור ובסופם תחינות ובקשות.

מנהג נוסף אשר לדעות מסוימות התקיים בעת המעמדות, היה תפילה ברב עם דווקא ברחובה של עיר ולא בבית הכנסת. אם כי היו ששללו דעה זו מכל וכל ואף הסירו מגרסאות הגמרא המקובלות את האזכורים לכך (עיי' רש"י מגילה כז, א ד"ה האיל).

מקום השכינה

נחלקו האמוראים (בבא בתרא כה, א) בניגוד לרוח [כיוון, צד] בו מצויה כביכול השכינה, וכבר הדגישו הראשונים (עיי' תוס' שם ד"ה לכל) כי למותר לציין שהשכינה שורה בכל מקום ולית אתר פנוי מיניה'.

אם כי אין לנו שמץ השגה בעומק הדברים, אולם על כל פנים במובן מסוים ובבחינות הנוגעות אלינו - ישנן

שתי דעות בגמרא בנוגע לענין זה. ההשלכה המעשית הנובעת מכך היא לענין התפילה, לאיזה כיוון על המתפלל לעמוד.

לדעת רבי יהושע בן לוי, בפסוק (נחמיה ט, ו): "וְצָבֵא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִיִּים" לימדנו אנשי כנסת הגדולה כי עלינו ללמוד מצבא השמים - השמש והירח, היכן השכינה. הילוכם של השמש והירח מתבצע תוך 'השתחוויה' ממזרח למערב, מה שמוכיח כי השכינה הינה במערב. זאת למרות שבליה הם פונים לכיוון ההפוך, אולם אנו אין לנו אלא מה שעיינו ראוות (תוס' שם ד"ה וצבא).

יש לציין שלדעה זו אין ללמוד זאת מהעובדה שארון הברית שבקודש הקודשים היה במערב, משום שמכורח המציאות נדרש היה למקם את ארון הברית בצד כלשהו, ואין בכך משום ראייה למיקום השכינה (תוס' שם תירוץ א), או כיון שלמעשה היה ארון הברית ממוקם במזרח קודש הקודשים, מה שיכול להעיד דווקא להיפך (ריצב"א בתוס' שם).

דעות נוספות בגמרא נהיגן כי השכינה שורה בכל מקום, אולם קיימת דעה שם בגמרא כי לכל מקום יש להתפלל - מלבד לכיוון מזרח. בטור (או"ח צד) נקט למעשה כי השכינה במזרח, ועל כן פסק כי יש להתפלל דווקא לכיוון מזרח.

יורים ויצפין

בגמרא הובאה דעה (בבא בתרא שם ע"ב) לפי "הרוצה שיחכים - יורים, והרוצה שיעשיר - יצפין". כוונת הדברים להטיה לצד דרום או צפון, בהתאם למיקומם של המנוחה והשלחן בבית המקדש. המנוחה - הרומת לחכמה, היתה מונחת בצד הכותל הדרומי בבית המקדש, ואילו השלחן - המורה על העשירות, ממוקם היה כנגדה בצד צפון.

דעת רבי יהושע בן לוי (שם) כי תמיד יש להדרים, שמתוך שיתחכם - יתעשר.

אכן, מבואר בפוסקים כי אין הכוונה שיתפלל לצד צפון או דרום מבובה, כי אם יתפלל לכיוון העיקרי (מערב או מזרח, תלוי בדעות השונות), ויצדד עצמו מעט לצד דרום או צפון.

עובדה שאין עליה עוררין קבעו חז"ל, ידיעה המבוססת על הכוחות הרוחניים שהטמיע הבורא יתברך כחלק מהבריאה (סוכה נב, ב): **'יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו'**. כל יום, כל היום.

היצר וכוחותיו עובדים במשרה מלאה ועמלים בכל כוחותיהם לרפות את ידיו של איש ישראל מן העבודה, להתישו במלחמת אש דת אשר לשמה נשלח לעולם ולגרום לו להתרחק חלילה מאביו שבשמים. זאת מלבד החלק הבלתי נפרד, שאר תפקידי הסי"מ הבאים יחדיו כעסקת חבילה (בבא בתרא טו, א): **'יורד ומתעה ועולה ומרגיז, נוטל רשות ונוטל נשמה'**.

עובדה זו כשלעצמה יש בה כדי לעורר חלחלה. די בעצם הידיעה כי מולנו ניצב מלאך המקדש מלחמת חורמה על נשמתנו - כדי להביא את האדם לכדי ייאוש ואובדן עשתונות.

אלא שכאן ממשכים חז"ל ומלמדים אותנו כי לימינו עומד לא אחר מאשר האחד והיחיד שבכוחו לנצח כל מלאך: **'ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו - אינו יכול לו!'** אולם מה יעשה אדם מן השורה, כזה שהשגותיו טרם העפילו לעולם האצילות ובשורה התחתונה מסתכמת היכרותו עם היצר הרע בכך שהוא מנוצח לדאבון לב שוב, ושוב, ושוב? מה עם אדם שמאמין בכל מאודו בעזרתו של הבורא יתברך, אך חפץ לנקוט בפעולה ממשית שיש בה כדי להחיש את גאולתו הרוחנית ולהגביר חיליו במלחמתו עם היצר?

גם על כך השיבו חז"ל תשובה בהירה, ובמידה מסוימת היא מעוררת תהייה.

'לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע' קובעים חכמינו ז"ל (ברכות ה, א). אל תברח ממנו. אדרבה, תרגיז אותו ותעשה כל שביכולתך כדי לעורר את חמת זעמו, אולם דע לך - ה' יתברך העניק לך את הכלים לנצח במלחמה הזו, ואתה תצא כשידך על העליונה!

כאן שוטחים חז"ל את האסטרטגיה הרוחנית, דרך הפעולה אשר תבטיח את הניצחון, שלב אחרי שלב. **'אם נצחו - מוטב. ואם לאו - יעסוק בתורה. אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יקרא קריאת שמע. אם נצחו - מוטב. ואם לאו - יזכור לו יום המיתתו'**. צעד משמעותי ביותר המובא כאן, מפלט אחד לפני האחרון וכזה המסוגל לעצור מבעוד מועד בטרם יגלוש למדמנת היצר וסיאובו, זו קריאת שמע אותה אנו אומרים מדי יום.

קריאת שמע מעלה על נס את החיבור הקדוש בינינו לבין בורא כל העולמים, את אחדותו וייחודיותו בעולמו ומנגד גם את היותנו בני עם סגולה - מיוחדים ומרוממים לאין ערוך על פני כל עמי הארץ וגויי האדמה.

כך אמרו חז"ל (שם ו, א): **'אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם; אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר (דברים ו, ד): 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד'. ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר (שמואל ב, ז, כג): 'זמי קעמך קישראל גוי אחד בְּאַרְצְךָ'**.

אם כן לא ייפלא כי כאשר יהודי חפץ באמת ובתמים לגבור על יצרו הרע ולנצחו, ולשם כך הוא מייחל לכך שיתייצב השי"ת לצדו ויעזרו במלחמתו, קריאת שמע יש בה כדי לגרום לכך לקרות, כדי לעורר רצון ורחמים בעולמות העליונים והבא ליטתה מסייעין אות'.

רמז נאה לענין זה מצא הרה"ק ר' ישראל אבוחצירא - ה'בבא סאלי' ז"ע, בפרשת קרבן התמיד עליה אנו למדים בפרשת השבוע.

כך נאמר בתורה הקדושה (ו, ב): **'צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העֲלֵה הוא העֲלֵה על מוקדה על המִזְבֵּחַ כֹּל הַלֵּלָה עד הבֹקֵר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תִּנְקַד בו'.** אלא שהדברים אומרים דרשני - מה פשר כפילות הלשון: **'זאת תורת העֲלֵה - הוא העֲלֵה?'** אלא מבאר ה'בבא סאלי' באופן נפלא על פי מאמר חז"ל האמור.

'זאת תורת העֲלֵה', במילים אלה מכוננת התורה הקדושה ליצר הרע העולה ומתגבר על האדם מדי יום ביממו, משתרג על צווארו ואינו נותן לו מנוח.

הפתרון לכך נאמר מיד בסמוך: **'הוא העֲלֵה'**, היא זו התורה הקדושה אשר בכוחה לנתץ את כוחו של היצר ולהביא לניצחון במלחמת איש ישראל עמו, כפי שכבר אמרו חכמינו (קידושין ל, ב): **'בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין'**. הרי לנו: **'אם נצחו - מוטב. ואם לאו - יעסוק בתורה'**, הלא היא אש התורה הבורעת ויוקדת כנרמז כאן בפסוק: **'על מוקדה על המִזְבֵּחַ'**.

אולם אם אירע שזה לא הועיל מסיבה כזו או אחרת, על כך נאמר: **'כֹּל הַלֵּלָה'**, היינו קריאת שמע של ערבית - שימנה בדיעבד הינו כל הלילה, וכך גם קריאת שמע של שחרית אשר זמנו נרמז במילים הבאות: **'עד הבֹקֵר'**. ועל כך אמרו: **'אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יקרא קריאת שמע'**.

רק אם כלו כל הקיצין ולא עלה בידו של האדם להביס את יצרו הרע למרות הכל, אזי: **'אם נצחו - מוטב. ואם לאו - יזכור לו יום המיתתו'**. דבר זה נרמז בלשון הכתוב: **'וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תִּנְקַד בו'**, הלא היא אש הגיהינום המכלה ומבערת את החטאים בפנשותם.

מאוצרותי ושיחותי של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

הרב טרם הבין מה הקשר בין הדברים, אולם נתן לאיש להמשיך ולספר. **'תיכף חייגתי למוקד החירום והזמנתי את שירות כיבוי האש, והם אכן הודיעו כי יתייצבו שם בהקדם האפשרי'** המשיך וסיפר, **'אולם על אף הלחץ הגדול והאיום הממשי על אובדן מקור פרנסתי - התעכב רכב הכיבוי במשך דקות ארוכות, ולא הופיע כי אם לאחר זמן יקר שחלף, כשכבר לא נותר מה להציל'**.

הרב הביט בפניו של בן שיחו, מופתע לגלות כי אין בפניו ולו שמץ של כאב או מצוקה.

'אינך נראה שבור מכך' העז לציין בטון שקט, **'תוכל לשתף אותי בסיבה לכך?'**

- **'הסיבה לכך היא - שבאירוע מטלטל זה קיבלתי את המתנה הגדולה ביותר בחיי!'** שוב ניכר היה כי הרב אינו מבין במה דברים אמורים, והלה ניאות להסביר.

- **'מזה עידן ועידנים שהרב פנה אליי והסב את תשומת לבי לכך שהנני מאחר לתפילה ועד כמה שילי הדבר, אולם אני מצדי לא באמת הבנתי מה כבר יכול לקרות כתוצאה מעיכוב בן כמה דקות'**.

הרב הנהג בראשו, מי כמוהו יודע.

- **'אולם זה עתה, באמצעות אותם צוותי כיבוי אש שהתממהו דקות ספורות בלבד וגרמו בכך לאובדן כל רכושי - למדתי את הלקח המשמעותי ביותר בחיי. לקח מר ועם זאת מתוק מדבש. מכאן והלאה אדע מה ערכה של תפילה, עד כמה שווה כל מילה וכל פסוק!'**

קרבת אלוקים

לאורם של גדולי הדורות

הגאון ר' חיים גריינמן זצ"ל ידוע היה, מלבד היותו מגדולי ופארי הדור, גם בתור 'מבין' בנבכי עולם הרפואה, והיה לעזר ולאחיסמך ליהודים רבים שנקלעו למצב רפואי קשה ל"ע ונהנו ממנו עצה ותושייה.

אל פתחו של ר' חיים התגלגלו המקרים הקשים והמורכבים ביותר, הסיפורים הרפואיים הסבוכים ביותר והחולים להם אפסה כל תקוה, ובמאור פניו ולבו הרחב כמו גם הידע העצום שרכש ודעת התורה שבו - הצליח לא אחת להעלות מזור לכאבם ומרפא לגופם.

אולם ישנם מקרים חריגים, גם בביתו של ר' חיים שראה הכל.

ביום מן הימים הופיע יהודי שבור-לב אשר לקה בחיידק אלים ביותר, ובידו תכריך ניירות בו גוללו הרופאים את הדיאגנוזה המדאגיה והמייאשת.

המסר העולה מבין השורות הצפופות שכללו מונחים לועזיים ומילים ארוכות בשפה בלתי-מוכרת, הבהיר את המובן מאליו - ליהודי האומלל לא נותר, בדרך הטבע וככל שיד עולם הרפואה מגעת, כל סיכוי.

'לדברי הרופאים נותרו לי ארבעה ימים' פלט היהודי אך בקושי ובעיניים דומעות, **'רבי! מה אני יכול לעשות?!'**

אם כי ידועה אמרתו של מרן החזון איש - כי לרופאים ניתנה הרשות לרפאות ולא לייאש, אולם מן ההכרח להודות שבמקרים מעין אלו גדול הניסיון ליפול לזרועות הייאוש ולהרים ידיים, להשלים עם הגזירה ולהתכונן ליום פקודה.

אך לא כן אצל ר' חיים גריינמן.

'הגשג נא לי את החומש' פנה ליהודי והחוה בידו אל הכרך המונח בסוף השלחן, חומש בראשית, **'הבה נלמד יחד'**. או אז דפדף ר' חיים לתחילת פרשת בראשית, ופתח בלימוד משותף של פרשת בריאת העולם יחד עם היהודי האומלל.

'ביום הראשון ברא ה' יתברך את האור והחושך, השמים וגם הארץ' פירט ר' חיים והמשיך בסדר המאורעות, **'ואילו ביום השני הוא הבדיל בין המים העליונים לאלו התחתונים, מה שיצר את האוקיינוסים האדירים ומקווי המים שבכל מקום'**. היהודי עדיין לא הבין מה הוא רוצה ממנו ומנפשו, אך מפאת הכבוד לא ההין לקטוע את רצף הלימוד המשותף.

'ביום הרביעי לבריאה נוצרו העצים המלבלבים והפרחים הנהדרים למראה' תיאר ר' חיים בצבעים חיים, **'ואף הפירות העסיסיים לימיניהם נבראו ביום זה'**. לאחר מכן, ביום המחרת הוא היום הרביעי - ברא ה' את השמש, הירח והכוכבים'. **'ארבעה ימים הספיק ה' יתברך לברוא את כל אלה'** נתן בו ר' חיים מבט מעודד, **'וכי ייצר ממנו לברוא עבורך תרופה בארבעה ימים?'**

הלה התעודד, קיבל את האמת ממי שאמרה והחליט לקום על רגליו ולצאת מהחדודן. הוא דבק בעבודה שבלב זו תפילה, נשא תחינה מעומק לבו המיוסר ופנה לאביו שבשמים שבידו המפתח לרפואתו, תוך שהוא בוקע רקיעים בזעקותיו. והנה זה פלא, כבר למחרת הופיעה בארץ תרופה חדשה, סוג של אנטיביוטיקה ניסיונית אותה ראו הרופאים לנכון לבחון על מטופלים בהם אין מה להפסיד מבחינה רפואית, וככזה שבדרך הטבע אין לו כל תקוה - זכה היהודי להיכלל בין נסייני התרופה.

הרופאים, אשר עד לרגע זה ניבאו שחורות וכבר חרצו את דינו ככל שעניניהם קצרות הרואי יכולות היו לצפות, עמדו נדהמים לנוכח השיפור שחל בו לאחר קבלת התרופה. כעבור ימים ספורים, כשיצא היהודי מבית החולים בריא ושלם, הודו הללו בפה מלא כי יד אלוקים ניכרת כאן בעליל, והגדירו את המקרה כנס רפואי של ממש.

”צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה וגו' (ו, ב), פירש רש"י: "אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות. אמר ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כוונת".

דברי תורה צריכים חיזוק וזירוז, כפי שמלמדים אותנו דברי רש"י כאן, ועל פי זה מבאר הרה"ק ר' יחיאל מאיר 'היהודי הטוב' מגוסטינין זי"ע הפלא ופלא את דברי חז"ל לענין ההנהגה הנכונה בעת התפילה.

הגמרא (שבת ט, ב) מציינת כי לפי הדעה שאין תפילת ערבית חובה, אם כן באופן בו החל האדם בסעודתו וכבר התיר את חגורתו לצורך האכילה, אין להטריח אותו לחגור מחדש כדי להתייבב לתפילת ערבית.

על כך מקשה הגמרא (שם י, א) - וכי טרחה מיוחדת היא לחגור שוב את אבנטו? זאת ועוד, מה בכך שלא יחגור, הלא יכול הוא לעמוד ולהתפלל כך כשחגורו אינו במותניו? ומתוצאת הגמרא: "משום שנאמר (עמוס ד, יב): 'הפון לקראת אלקיך ישאל'". ועל כן אין ראוי לעמוד להתפלל בעוד אינו חגור באבנט.

אלא שכבר העירו בתוספות (ד"ה טריחומא) כי בתירוץ זה מוסבר רק מדוע אין לעמוד להתפלל ללא חגורה, אולם לכאורה אין מתורצת בכך קושיית הרש"י של הגמרא - 'וכי טרחה היא לחגור עצמו?'

אלא מבאר הרה"ק מגוסטינין, כי אכן אין טרחה כלל בפעולה זו, כל עוד מדובר בפעולה טכנית ותו לא. אולם ברגע בו נצטוונו על כך: 'הפון לקראת אלקיך ישאל', הרי שיש בכך משום מצוה, ובדבר מצוה, כפי שמבאר רש"י - טבע היצר שהוא מכניס רפיון ידלים ענין כדי שצריך זירוז מיוחד.

ממילא מתורץ באופן נפלא, משום שברגע בו הביאה הגמרא את המצוה לחגור באבנט, הרי שהדבר מתרפה בקרב בני אדם והופך לעול ומעמסה, אם כן אין מקום להקשות 'וכי טרחה היא'.

לשכנו תדרשו

פולמוס, דרישה וחקירה בנושא התפילה

תקנת התפילות לשלושת האבות באופן חד וברור.

דעת ראשונים רבים הינה, כי בניגוד לתפיסה הרווחת - אף אברהם אבינו נהג להתפלל את תפילת המנחה. עם זאת, נחלקו הדעות בנוגע למשקל שהעניק אברהם לתפילה זו ולהיבטים שהיו לכך באותה העת.

יש שכתבו (תוס' ישנים שם) כי אכן מי שתקן את תפילת המנחה היה יצחק אבינו ולא אברהם, אולם למעשה קיבל אברהם בעצמו את תקנת בנו והתפלל אף הוא תפילה זו.

מאידך אחרים (תוס' ישנים שם תירוץ ב', מאיירי שם ועוד) נקטו שאף קודם תקנת יצחק אבינו היה אברהם מתפלל את תפילת המנחה, אולם אף על פי כן לא נתלתה תקנה זו בשמו, היות והוא התפלל לעצמו את תפילת המנחה אולם לא קבעה לכלל העולם ואף לא לאנשי ביתו. רק בשלב מאוחר יותר בא יצחק ותיקן את התפילה האמורה, אולם הפעם כתקנה כללית המחייבת את כולם.

קיימת דעה נוספת (אבודרהם שם), לפיה אכן התפלל אברהם מנחה עוד טרם תקנת יצחק, אולם אף על עצמו לא קיבלה עליו כחובה קבועה, עד שעמד יצחק ותיקנה כחובה.

מאידך, יש מרבתינו הגאונים (עיי' ר"ח שם, ריטב"א שם בשם הגאונים) שדבקו בתפיסה המקובלת כי לא היה זה אלא יצחק שתקן תפילת המנחה, והעובדה שהגמרא מזכירה זאת על שמו של אברהם אינה אלא לכבודו, משום שהוא עיקר בתקנת התפילות.

ויש שהוסיפו וכתבו (עורך ערך שחר ועוד) שאם כי תקנת תפילת מנחה היתה על ידי יצחק אבינו, אולם היה הדבר מסורת בידו מאת אברהם אביו. כך שעצם התפילה היתה כבר מאת אברהם, אולם יצחק תיקן זאת לדורות.

מילתא חדת"א

פניי תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

תפילות אבות תקנים - כח התפילה מהאבות

בתפילתנו אנו מזכירים 'אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב', והנה פתוב בפסוק (בראשית יב ב) ואַעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל וְאֶבְרַכְךָ וְאֶגְדַּלְתָּ שְׁמִי, וְדַרְשׁוּ בַגְמָרָא (פסחים ק"ז): 'וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל' זֶהוּ שְׁאוּמְרִים אֱלֹקֵי אַבְרָהָם. 'וְאֶבְרַכְךָ' זֶהוּ שְׁאוּמְרִים אֱלֹקֵי יִצְחָק. 'וְאֶגְדַּלְתָּ שְׁמִי' זֶהוּ שְׁאוּמְרִים אֱלֹקֵי יַעֲקֹב. שְׁלֹכָה אֹמֵר כָּל יְהוּדֵי תַחֲלַת תַּפְלִיתוֹ שֶׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּכָל יוֹם 'אֱלֹקֵי אַבְרָהָם' וְכו', שֶׁכֵּן הִבְרָה מֵהָאָבוֹת נִמְשָׁךְ לְדוֹרוֹתֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם וְיִסְיַע לְקַבֵּל תַּפְלִיתָם בְּרַחֲמִים. וְהָרִי תַפְלוֹת אָבוֹת תַּקְנִים, אַבְרָהָם תַּקַּן תַּפְלַת שְׁחֵרִית, יִצְחָק תַּקַּן תַּפְלַת מִנְחָה, יַעֲקֹב תַּקַּן תַּפְלַת עֲרִבִית (ברכות כ"ו), וְהִנֵּה לֹא נֶאֱמַר 'אַבְרָהָם הִתְפַּלֵּל תַּפְלַת שְׁחֵרִית', אֲלָא 'תַּקַּן' וּבִמְשָׁמְעוֹת תַּבָּהּ זֶה נִכְלָל גַּם שֶׁהָאָבוֹת הַקְּדוּשִׁים עִשׂוּ מַעֲשֵׂה בְעֵצָם הַתַּפְלוֹת, וְהִינֵנו שְׂנֵתֵנו כֹּחַ שְׂוָרְעָם אַחֲרֵיהֶם יִכְלוּ לַפְעַל בְּתַפְלַתָם כָּל הַנְּצַרְךָ לָהֶם, וּבְכָל הַזְּמַנִּים תַּקְבְּלוּ תַפְלוֹת עִם יִשְׂרָאֵל.

אַבְרָהָם אָבִינוּ בְהִשְׁכִּימוֹ בִּבְקָר לַעֲמֹד לַפְנֵי בּוֹרְאוֹ בְּתַפְלָה, מְלַבֵּד הַתַּפְלָה עֲצָמָה אוֹתָהּ הַתַּפְלָל, עוֹד הוֹסִיף וְהִנִּיחַ וְתַקַּן אֶת יְסוּדוֹת תַּפְלַת הַשָּׁחַר לְכָל הַדּוֹרוֹת. כְּמוֹהוּ עָשָׂה יִצְחָק בְּנוֹ פֶּאֶשֶׁר יֵצֵא לְשׁוֹחַ בְּשֶׁדָה לַפְנוֹת עֲרֵב. וְכֵן גַּם אֲצִל יַעֲקֹב בְּשַׁעַר שְׂפָעַת בְּמָקוֹם, דְּהִינֵנו תַּפְלָה. כְּלוֹמַר, בְּתַפְלַתָם הִתְקִינוּ וְכִבְּשׁוּ הָאָבוֹת אֶת מַסְלוֹלֵי וְהִנִּיבֵי עֲלֵת תַּפְלוֹת לְשִׁמֵי מָרוֹם, וּבְאוֹתָם אֲפִיקִים צוֹעֲדִים רַבּוֹת עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעַת תַּפְלַתָם עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

האבות - יסוד קיימו של העולם

הָאָבוֹת הַקְּדוּשִׁים הֵם הַיְסוּדוֹת הַחֲזָקִים שֶׁעֲלֵיהֶם נִבְנוּתָם הָעוֹלָם עוֹמֵד, וּמִקְרָא מְפָרֵשׁ הוּא (במדבר כג ט) 'כִּי מֵרֵאשִׁי צִרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְבְּעוֹת אֲשׁוּרֵינוּ, 'צִרִים' הֵם הָאָבוֹת וְ'גְבְעוֹת' הֵם הָאֲמָנוֹת, וְכֵן אֵימָה בְּמִשְׁנֵה (אבות פ"א מ"ב) 'עַל שְׁלֹשֶׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוּדָה וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים', וְאֶמְרוּ עַל כֵּן בְּזֶהר הַקְּדוֹשׁ (סתי' תורה ויצא קומ): שֶׁשְׁלֹשֶׁה אֵלוֹ הֵם פְּגַנְדַּת שְׁלֹשֶׁת הָאָבוֹת, 'הַתּוֹרָה דָּא יַעֲקֹב, הָעֲבוּדָה דָּא יִצְחָק, גְּמִילוּת חֲסָדִים דָּא אַבְרָהָם, שְׁלֹשֶׁה דְבָרִים אֵלֵינוּ אִינוֹן סִמְכִין עֲלָאֵין'.

בְּדָבָרֵי הַתּוֹרַת חַיִּים (ב"מ נ"ט): מְבֹאָר, שְׂדוּקָא נִקְט בְּמִשְׁנֵה שְׁלֹשֶׁה דְבָרִים, שְׂאֵין דְבָר שִׁיכּוֹל לַעֲמֹד בְּפִחוֹת מְשֻׁלָּשׁ רַגְלִים, כְּמוֹ הָאֲמִין הָעוֹשֶׂה מִטָּה פֶּסַא שְׁלָחַן וּמְנוֹרָה, אִינוֹ עוֹשֶׂה אוֹתָם בְּפִחוֹת מְשֻׁלָּשׁ רַגְלִים, וְכֵן שְׂמַעוֹן הַצְּדִיק לְלַמְדוֹ, שֶׁשְׁלֹשֶׁת הַדְּבָרִים שֶׁהָעוֹלָם עוֹמֵד עֲלֵיהֶם הֵם הַקִּיּוּם וְהַיְסוּד לְעוֹלָם וּמְלֵאוֹ וּמְזָה נִשְׁמַע שֶׁהָאָבוֹת שֶׁהֵם פְּגַנְדַּת ג' אֵלוֹ הַדְּבָרִים, הֵם הַיְסוּד שֶׁעֲלֵיהֶם הָעוֹלָם מְתַקֵּם וְלוֹלֵי כִּתְּם אִינוֹ יִכּוֹל לַעֲמֹד.

יסוד הבריאה

יְסוּד זֶה נִצְמָא בְּתַפְלָה שֶׁתַּקְנּוּ הֵם עֲצָמָם, שֶׁתַּפְלָה הִיא הַיְסוּד עָלֵינוּ הָעוֹלָם עוֹמֵד, וְעַל כֵּן גַּם עֲבַר אַבְרָהָם אָבִינוּ עֲשָׂרָה סְנִיּוֹנוֹת (אבות פ"ה מ"ג), שֶׁבְּכָל הַמְּצָבִים שֶׁהָיָה בָּהֶם, תְּמִיד הָיָה מְתַפַּלֵּל שְׂצִילֵיהֶם ה' דְּרַכּוֹ, וּבְכֵן קָשֶׁר לֵה' אֶת כָּל הָעוֹלָם וְכָל סוּגֵי הַמְּצָבִים שֶׁעֲבַר בְּנִסְיוֹנוֹתָיו.

פרשה ופשרה

נידון בפרשה בענייני תפילה

תפילה בפתח בית הכנסת

בפרשתנו נאמר אודות עבודת המשכן במהלך שבעת ימי המילואים (ח, לה): "פִּתְחָה אֶהָל מוֹעֵד תִּשְׁבּוּ יוֹמָם וְלַיְלָה", ואם בעבודת המשכן המקבילה לעבודת התפילה עסקינו, מן הראוי לעסוק בהיבט שונה המתייחס אף הוא - אך לשלילה, לענין פתח בית הכנסת.

הגמרא קובעת (ברכות ח, א): "לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת". בהמשך הגמרא מבואר כי הכוונה היא שייכנס האדם "שיעור שני פתחים, ואחר כך יתפלל". בטעם הדבר נאמרו כמה ביאורים, ובשלחן ערוך הובאו כולם (או"ח צ, כ): "יכנס שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. יש מפרשים שיעור שני פתחים היינו ח' טפחים יכנס לפנים, שלא ישב אצל הפתח שנראה כמשאוי ישיבת בית הכנסת, ולפי זה אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח, אין בכך כלום. ויש מפרשים שהטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוון, ולפי זה אם אינו פתוח לרשות הרבים אין בכך כלום. ויש מפרשים שלא ימרהר להתפלל מיד שכנסו, אלא ישא שיעור שני פתחים [כדי להיערך כראוי לכוננת התפילה]. ונכון לנו לחשוב שפירושם."

בענין זה הוסיפו הפוסקים (משנה ברורה שם ס"ק סא) וכתבו כי מסיבה זו יש לבנות את בית הכנסת באופן שיהיה פרוזדור או מבואה בכניסה לבית הכנסת, על מנת שגם מי שיושב על פתח בית הכנסת לא ייחשב לו דבר לפגם שהרי אין הוא סמוך ליציאה אלא לפרוודור. אולם על פתח המבואה שלא להיות מכוון כנגד פתח בית הכנסת (ש"ת ח"ת"ס או"ח ס"י כז).

כמו כן, העירו הפוסקים (פרי מגדים ס"י צג ס"ק א) כי חל חיוב על המתפלל לשהות אף לאחר שהגיע למקומו בתוך בית הכנסת, כדי זמן הליכת שיעור שני פתחים, וזאת כדי שתהיה דעתו מיושבת עליו בתפילה.

התנא הקדוש רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול, אשר זכה להיכנס לפני ולפנים ולצאת בשלום ואף נמנה עם עשרה הרוגי מלכות, מעיד בברייתא (ברכות ז, א) על אותה הזדמנות מופלאה ובלתי נתפסת בדעת אנוש שנקרתה לפניו - לברך את הקב"ה!

"תניא, אמר רבי ישמעאל בן אלישע: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתיא-ל [ראה באריכות מפרשי הגמרא שם בנוגע לשם קדוש זה - אם הוא שם של מלאך או שמה אחד משמותיו של הקב"ה] - יה ה' צב-אות שהוא יושב על כסא רם ונשא", וכאן אירע הדבר הבלתי נתפס הבא: "ואמר לי: ישמעאל בני, ברכני!".

רבי ישמעאל, אשר בגודל דבקו בהש"ת ידע לנכון כי רצונו הטהור יתברך הינו להיטיב עם בניו, הבין כי הברכה המעולה ביותר, אשר יש בה גם תפילה ותחינה וגם ברכה לקדוש ברוך הוא, היא זו: "אמרתי לו: יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותכנס להם לפני משורת הדין".

רבי ישמעאל חותם את עדותו המבהילה בזאת: "ונענע לי בראשו" כעונה אמן לברכתו. מה שמיוחד ביותר בתפילתו הנעלית של רבי ישמעאל בן אלישע, זו העובדה שכידוע הקב"ה בעצמו מתפלל, ותפילתו זהה בתכלית לתפילה זו.

וכך נאמר בגמרא (שם): "מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל, שנאמר (ישעיהו נז, ז): 'וַיְבַיְאוּתִים אֶל ה' קִדְשֵׁי וְשִׁמְחֹתֵים בְּבֵית חַפְלָתִי, תַּפְלַתִּם לֹא נֹאמַר אֶלֵּא תַּפְלַתִּי, מֵכֹּהֵן הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְפַּלֵּל. מֵאֵי מִצְלִי [מה הוא מתפלל?], אִמְרוּ רַב זוּטְרָא בַר טוּבִיָּה אָמַר רַבִּי: 'הֵי רִצּוֹן מִלִּפְנֵי שִׁיכְבְּשׁוּ רַחְמֵי אֱת כַּעֲסֵי, וַיְגוּלוּ רַחְמֵי עַל מְדוּתֵי, וַאֲתַנְהַג עִם בְּנֵי מְדוּתַת רַחְמִים, וְאִכְנַס לְהֵם לִפְנֵים מְשׁוּרַת הַדִּין'".

בפרשתנו נאמר (ו, יט): "הִכְהֵן הַמִּקְטָא אֹתָהּ יֶאֱכַלְנָהּ בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ תֹּאכַל בְּחֶצֶר אֹהֶל מוֹעֵד", מה שמעיד על העובדה שאכן - חצר המשכן, וכך גם לעתיד העזרה בבית המקדש, הינן מקומות בעלי קדושה של ממש, אם כי כמובן שבדרגה שונה מזו של ההיכל.

תוך הקבלת המשכן ובית המקדש - לבית הכנסת בו מתפללים כנגד הקרבנות, ראוי לתת את הדעת להתייחסות ההלכתית בכל הנוגע לתפילה במקום חיצוני כדוגמת חצר בית הכנסת, ולהיבט הלכתי הנוגע לכך למעשה.

חז"ל מדגישים (ברכות ה, א ועוד) את גודל מעלת התפילה בבית הכנסת דווקא, אולם מעיקר הדין אין הדבר מעכב ובשעת הצורך מותר להתפלל אף בחוץ.

אכן חשוב להבהיר כי נפילות אפיים [תחנון] באופן כזה נתונה למחלוקת רחבה בין הפוסקים, וכך גם ישנם מנהגים שונים בענין כפי המקובל בקהילות ישראל השונות.

הרמ"א (או"ח קלא, ב) מביא בשם 'ש אומרים' כי אין ליפול על פניו בתפילה במקום בו אין ספר תורה, אולם בחצר בית הכנסת ניתן לשיטתו לומר תחנון - כל עוד ישנו פתח המחבר בין בית הכנסת לחצר. יחד עם זאת רבו המנהגים בענין, וכל אחד ינהג כדעת רבותיו.

יד ושם

פסוקי שמות והטמון בהם

יוחנן

"יִלְכּוּ מִחֵיל אֶל חֵיל יִרְאֶה אֶל אֱלֹקִים בְּצִיּוֹן" (תהלים פד, ח).

פסוק זה מלמד אותנו, כך גילו לנו חז"ל בסוף מסכת ברכות (סד, א), שתי נקודות חשובות אשר להן השפעה מכרעת על תפקידו של תלמיד חכם, של כל מבקש ה' וחפץ בקרבתו.

זו לשון הגמרא: "היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה - זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר: 'יִלְכּוּ מִחֵיל אֶל חֵיל יִרְאֶה אֶל אֱלֹקִים בְּצִיּוֹן'". אכן, מאותו פסוק למדים חז"ל (שם) עד כמה זה מחייב ותובע מהאדם: "תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר: 'יִלְכּוּ מִחֵיל' וגו'".

ביאו לפניו - בדיעה

הכרת קטעי התפילה - מתוך סידור שזו הודו

תיכף בסיום אמירת פרשת קרבן התמיד, כתב הארחות חיים (מאה ברכות סימן יד) בשם רבי יהודה ברבי יקר שטוב להוסיף ולומר את הפסוק (ויקרא א, יא): "וְשִׁחַט אֹתוֹ עַל יְרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ צִפְנָה לְפָנָיו ה' וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶל הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמֹו עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב", על אף שבתורה הוא אינו מהווה המשך ישיר לפרשת קרבן התמיד. וכך הובא גם בשלחן ערוך בזה הלשון (או"ח א, ח): "יאמר עם הקרבנות פסוק וְשִׁחַט אֹתוֹ".

מנהג זה מבוסס על דברי המדרש (ויקרא רבה ב, י): "בשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו, התקין הקדוש ברוך הוא שיקריבו לפניו לקרבן תמיד שני כבשים - אחד של שחרית ואחד של ערבית. וכל כך למה תיקן כן, שבשעה שהיו ישראל מקריבין קרבן תמיד על גבי המזבח וקורין את המקרא הזה: 'צִפְנָה לְפָנָיו ה'', זוכר הקדוש ברוך הוא עקידת יצחק".

כך גם מצאנו בתנא דבי אליהו (רבה פ"ז): "מעידני עלי את השמים ואת הארץ, בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין אמה, אם הם קורין את המקרא הזה 'צִפְנָה לְפָנָיו ה'' זוכר הקדוש ברוך הוא עקידת יצחק".

אמנם לא צוין במפורש במדרש היכן יש לאומרו, ובנוגע לכך נחלקו הדעות. באליה רבה (ס"א ס"ק י) כתב כי יש לאומרו קודם אמירת הקרבנות, אולם בפרי מגדים (מש"ס ק"ח) צידד שיש לאומרו דווקא לאחר פרשת קרבן התמיד.

הפלא ופלא

שאלות וחיידות נבכני התפילה

לפתרון החידות יש לעיין בהרחבה בסידור המבואר ובמדוריו מבית מתיבתא.

בפסוקי דזמרא אנו מציינים את העובדה הבאה: 'כי נעים נאווה תהלה'. האם תדע מהו הפירוש הנכון?

- (א) מלשון נווה - מקום. תהילתו תהיה נעימה ושלימה בנווה - בביהמ"ק שיבנה.
- (ב) נעים לנו להלל לפניו יתברך, שהרי תהילתו נאה ואין בה דופי.
- (ג) השי"ת נעים וחפץ חסד, ולפיכך נאה התהילה לשמו יתברך.

כשיר של יום רביעי נאמר: 'ה' ידע מחשבות אדם כי המה הבל'. מהו הפירוש הנכון בפסוק זה?

- (א) ה' צופה לעתיד, ולפיכך יודע כי מחשבות ותוכניות האדם הם הבל ולא יעלו בידו.
- (ב) ה' יודע מה שבליבות בני האדם, שהרי לעומת חכמתו כל מחשבותיהם אינם כלום.
- (ג) ה' מאריך אפו על מעשי הבריות, משום שמחשבותיהם הבל ואינם מבינים דיים.

קך נאמר בשירת הים: 'מינך ה' נאדרי בכח', אך מהו הפירוש המדויק?

- (א) ידו של הקב"ה - הנאדרת והחזקה, היא שנלחמה במצרים בים סוף.
- (ב) ידו יתברך גרמה לישראל להיות כביכול 'אדירים' אל מול המצרים.
- (ג) אל"ף וה"א מתחלפות, והוא מלשון 'דרי'. ידו הנטויה הידרה ושיבחה אותו יתברך.

תשובות מגילון קודם פר' ויקרא:

1. תשובה ב, מקור חווק עבורנו.
2. תשובה ג, ביטויים אלה מייצגים אינסופיות, וכל מקום שנאמר אחד מהם אין לו הפסק לעולם.
3. תשובה ג, שתי התשובות נכונות.

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב

לכתובת מייל: m028039999@gmail.com

או בפקס 02-5385689 או ב'גדרים פלוס' - באר ישראל

על מנת להשתתף בהגרלה: 1. יש לציין כתובת מדויקת וטלפון. 2. לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'. 3. בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרסס) בארץ ישראל למקרה של זכיה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקולי המערכת).

